

DAGENS FRÅGOR

Den 28 dec. 1946.

Utrikesnämndens negligera — en parallell. Under 1946 års riksdag har kritik vid flera tillfällen riktades mot att utrikesnämnden — som enligt § 54 regeringsformen bör höras i alla viktigare utrikesfrågor före avgörandet — ej av regeringen tillkallats för rådpläging i den omfattning, som grundlagen förutsatt. Särskilt när det gällde de svensk-ryska handelsavtalsförhandlingarnas sista avgörande fas hölls denna riksdagens utrikespolitiska förtroendenämnd utanför eller för mycket i efterhand. Det bör framhållas, att regeringen lovat bot och bättring samt att särskilt handelsminister Myrdal förklarat sig villig att ta kritiken ad notam.

Det kan äga sitt intresse att med anledning av dessa aktuella konstitutionella debatter bringa i erinran den våldsamma attack för förment försummelse att höra utrikesnämnden, som konstitutionsutskottet vid 1930 års riksdag riktade mot den då sittande Lindmanska regeringen. Anmärkningen utgjorde en av de tio, som utskottet då framställde, och bör ses som ett led i en samlad partipolitisk aktion mot denna minoritetsregering, enligt uppgift iscensatt av konstitutionsutskottet för att tvinga regeringen att avgå innan dess omfattande förslag om jordbrukshjälp — med deras gynnsammare utsikter till en förnämligare ättestupa för regeringen — skulle behandlas av kamrarna. Anmärkningen lades på yrkande av C. G. Ekman samt med understöd av socialdemokraterna under allsköns buller och bång med gillande till handlingarna. I den mest skärpta form prickades alltså utrikesminister Trygger. Anmärkningen rörde instruerandet av de svenska ombuden vid tullfredskonferensen i Genève. I fråga om vikt och betydelse kunde Sveriges hållning vid denna — som det senare f. ö. visade sig misslyckade — konferens inte på långa tag jämföras med de enorma värden som stodo på spel när Sverige i somras förhandlade och pakterade med Sovjetunionen.

Anmärkningen mot utrikesminister Trygger gick ut på att utrikesnämnden först hörts sedan ett förslag till konvention uppgjorts på konferensen. Enligt det grundlagsvårdande utskottet borde nämnden ha tillsports redan när ombudens instruktioner fastställdes. Trygger liksom dåvarande handelsminister Lundvik framhöllo häremot, att statsminister Lindman ett par månader före konferensen allmänt orienterat nämnden om konferensens planering. Vidare innehöllo instruktionerna blott ett strikt fullföljande av Sveriges politik på Genuakonferensen. Någon konstitutionell plikt att i ärendet höra utrikesnämnden långt »före avgörandet» förelåg inte; något »avgörande» inträffade inte förrän konventionsförslaget förelåg, och frågan om Sveriges ratificering av konventionen blev aktuell, men då

förelades också ärendet nämnden. Trygger hänvisade härvid till att den Sandlerska resp. första Ekmanska regeringen tolkat grundlagen på samma sätt när det gällde vapenhandelskonferensen 1925 resp. import- och exportförbudskonferensen 1927; i bägge dessa fall hade regeringen på egen hand instruerat de svenska delegaterna, och den Ekmanska ministären hade inte ens hört nämnden före ratificeringen. I intetdera fallet hade någon anmärkning framställts. Vad som uppkallat vänstern till anmärkning mot Trygger torde dock främst ha varit, att de svenska ombuden vid konferensen instruerades att biträda en tullfredsuppgörelse blott med förbehåll för eventuella svenska tullförhöjningar i avseende på spannmål, varom regeringen lagt fram proposition till riksdagen före konferensen. Även den Ekmanska regeringen hade i instruktionen gjort liknande förbehåll för järnskröt utan att det påtalats. Trygger fann det svenska förbehållet beträffande spannmålstullar självfallet därför att endast därigenom sörjde regeringen för riksdagens fulla handlingsfrihet oberoende av eventuella konventionshinder när propositionen om spannmålstullarna skulle behandlas av kamrarna.

Under debatten erkände Trygger, att frågan om instruktionerna väl skulle kunna ha förelagts nämnden, fastän grundlagen ej förpliktade regeringen till en rådplägning på detta tidiga stadium av ärendets behandling. Bakom andra kammarens gillande av anmärkningen får sakligt den uppfattningen utläsas, att regeringen i princip bör inhämta nämndens råd innan frågan »prejudiceras». År 1930 hade ärendet ingen större praktisk betydelse; år 1946 hade regeringen att handlägga ett handelsavtal med större dimensioner och konsekvenser än något bilateralt avtal tidigare. I sak råder nog numera inga större disonanser mellan partierna om nödvändigheten för regeringen att i dylika fall under ärendets gång hålla kontakt med riksdagens utrikesorgan. Det är blott socialdemokraternas uttryck för detta viktiga önskemål, som nu när en partivän haft att handlägga ärendet saknats i de offentliga debatterna.

Oformliga arbetsmetoder i riksdagen. 1946 års höstriksdag har givit ett nytt och åskådligt exempel på oformligheterna i det nu normaliserade systemet med två riksdagssessioner per år. Under cirka två och en halv månad pågick arbetet denna höstriksdag. Kamrarnas arbetspensum var för att vara på en höstsession något större än vanligt, cirka ett 60-tal propositioner. Men trots detta sysselsattes långt ifrån alla medlemmar av kamrarna och särskilt av den manstarkare andra kammaren. En del utskott, t. ex. jordbruks-, banko- och konstitutionsutskotten, hade mycket litet att göra och de tillfälliga utskotten med dessas unga besättningar ingenting alls. Utrikesutskottet däremot hade för första gången efter 1939 det verkligt svettigt — det var den extra grundliga beredningen av det svensk-ryska handelsavtalet, som skaffade utskottet den trägna mödan. Endast ett särskilt utskott hade tillsatts, nämligen för sjukkassefrågan. Liksom förr om åren måste det även denna gång konstateras att en ordning, enligt vilken en stor del riksdagsledamöter även trots bästa vilja i

världen göras arbetslösa utom vid de fåtaliga kammarplena, är ett flagrant slöseri, föga värdigt den institution, som annars jämt kräver rationalisering och ändamålsenlighet i styrelse och förvaltning.

Inte heller denna höstriksdag blev det möjligt att undgå en enorm arbetsanhopning under de sista dagarna före jul. Nästan alla viktiga frågor hade ackumulerats till den tid, då svårigheterna att i julträngseln få järnvägsbiljetter gjorde uppbrottsivern febril. Onsdagen den 18 december — den sista stora arbetsdagen — slogs också ett rekord i riksdagens annaler, som säkerligen kommer att stå sig för långliga tider. Då hade andra kammaren — utan tid till större grundlighet — att fatta beslut om bl. a. den obligatoriska sjukförsäkringen, storflygfältet och omsättningsskattens slopande. Tillsammans betydde detta ökade statsutgifter eller minskade statsinkomster på 700 à 800 miljoner kronor. Som jämförelse kan nämnas, att en normal driftsbudget på slutet av 1920-talet omspände ungefär 700 milj. kr. Det måste vara något fel i systemet, när sådana jättefrågor måste trängas med varandra — och med andra frågor — en och samma dag. En sådan anhopning ger också ett grundskott åt den uppfattning, som ibland framförts, nämligen att behandlingen av en stor fråga på en höstriksdag skulle innebära garanti för en större grundlighet.

Även ett annat slags rekord slogs under höstriksdagen. Torsdagen den 20 december besvarades 20 interpellationer och enkla frågor i andra kammaren — till övervägande delen interpellationer, eftersom formen med enkla frågor under de sista åren blivit allt mindre frekventerad av diverse skäl, säkerligen främst därför att de spörjande inte i förväg få statsrådets svar på en enkel fråga, medan svaret på en interpellation numera praktiskt taget alltid på förhand tillställs den frågande. Denna störtflod på en enda dag av »spörsmål» är något enastående; tidigare torde rekordet ha varit 9 interpellationer och enkla frågor en och samma dag i en och samma kammare. Visserligen kunde andra kammaren reservera hela sin sista arbetsdag åt att lyssna till och diskutera interpellationssvaren; seansen pågick också inemot åtta timmar i sträck. Men svaren lämnades först vid en tidpunkt, då de allra flesta kammarledamöter rest hem. Och kammaren tömdes på de kvarvarande allteftersom de frågande fått sina svar. Till slut fanns det inte ens ett tiotal ledamöter kvar i salen. Säkerligen böra inte uteslutande statsråden lastas för att besvarandet av de många spörsmålen uppsköts ända till dess riksdagen avslutat sitt egentliga arbete; sannolikt vägrade väl talmannen dem plats på föregående arbetsplenas föredragningslistor tills sakfrågorna först avgjorts. Men givetvis hade statsråden kunnat besvara en del frågor tidigare, innan plena blockerades av beslutsärenden. Så som det hela nu arrangerades, blev det nästan parodiskt. Plenum liknade en poliklinik, där de konsulterande i början stodo i kö men efterhand som de behandlats gåvo sig mer eller mindre förnöjda iväg. Interpellationsinstitutet är ett av riksdagens viktigaste kontrollmedel. Interpellationerna och de enkla frågorna kunna därför inte betraktas såsom någon för riksdagen likgiltig skenakt.

Sedan en kammare medgivit att en interpellation får framställas är denna inte den frågandes ensak. Detta gäller, även om en del frågor inte äro av större allmänt eller politiskt intresse. Särskilt under den inte överansträngda höstriksdagen borde interpellationerna kunna besvaras snabbare och mera kontinuerligt samt på en hedersammare tid än som nu var fallet.

De polska partierna Då under sista krigsåret den nuvarande polska och valstriden. staten reorganiserades utifrån den provisoriska huvudstaden Lublin, erhöll fyra politiska partier rätt till legal verksamhet. Efter att Mikolajczyk och en rad andra emigrationspolitiker återvänt hem från London, blev detta antal höjt till sex och i den senaste valrörelsen förekom t. o. m. sju olika grupper. De fyra Lublin-partierna uppträdde denna gång som enhetlig valkartell. Ledande inom denna kartell eller block är »*Polska arbetarpartiet*» (P. P. R.), vilket utgör blockets vänsterflygel och är efterträdare till det på grund av otillförlitlighet av Moskva år 1938 upplösta polska kommunistpartiet.

Arbetarpartiet motsvarar inte helt typen för ett västeuropeiskt kommunistparti och skiljer sig även i vissa drag från den kommunistiska organisationen i Sovjetunionen. Partiet bemödar sig t. ex. om en markerat positiv inställning till religion och kyrka. Man låter katolska präster välsigna fanorna, ledarna deltar i kyrkliga processioner och partiet har bland sina nu mer än 500,000 inskrivna medlemmar utan tvivel en majoritet av aktiva katoliker. Partiet understryker också demonstrativt att det inte önskar ett införande av den ryska näringslivsformen i Polen, framför allt inga jordbrukskollektiv av kolchosens tvångsmodell, och inget fullständigt utplånande av den privata företagsamheten inom produktionslivet. Trots denna självbegränsning är emellertid P. P. R. den obestriddige bäraren av de kommunistiska idéerna i Polen. Partiet bekänner sig också officiellt till marxismen i dess stalinistiska form och åtnjuter Moskvans fulla förtroende. Arbetarpartiets styrka ligger i dess väl skolade och disciplinerade högre ledarkader, vilken sedan länge förberetts just för landets nuvarande politiska situation. Män sådana som den nu formellt över partierna stående statspresidenten Bierut, och den som nu står i spetsen för P. P. R., vice statsministern Gomułka (den förre tidigare boktryckare, den senare en f. d. oljearbetare) är typiska gamla arbetarfunktionärer med stor erfarenhet, särskilt från den illegala kamp-epoken. Samma organisatoriska typ representeras av partiets män ute i provinsen, som t. ex. den energiske vojvoden för det stora vojvodskapet Oberschlesien, Zawadzki, vilken före övertagandet av sin nuvarande post avancerat från vanlig gruvarbetare till general i den nya polska östarmén. Vid sidan av dessa män står en rad av omsorgsfullt utvalda intellektuella, exempelvis den kloke statssekreteraren Berman, en f. d. journalist; vidare den för sin fackkunskap även av motståndarna högt skattade industriministern Minc, en f. d. statistiker. Man kan i detta sammanhang också nämna bl. a. de två ledarna för de förstatligade kolgruvorna

och järnverken, ingenjörerna Topolski och Borejdo. Bland P. P. R:s medlemsskaror finns det utan tvivel många tusen enbart konjunkturkommunister, vilka vill profitera på riktningens inflytande men som knappast kommer att hålla färg i varje politiskt väder. Hos den övriga befolkningen har P. P. R. en besvärlig ställning, enär man på det hållet gör partiet ansvarigt för regimens alla brister, näringslivets svårigheter och alla andra efterkrigstidens besvärligheter. Detta är en följd av att denna riktning faktiskt kontrollerar hela polisväsendet och alla viktigare ekonomiska ämbeten, samt övar ett avgörande inflytande på utrikespolitiken.

Folkligare än det yttersta vänsterpartiet är dess politiska grannparti, det f. n. med P. P. R. intimt förbundna *Polska Socialist-partiet* (P. P. S.). I enlighet med sina traditioner var sagda parti skarpt antiryskt ända tills Hitlers maktövertagande och epoken av samarbete mellan utrikesminister Beck och Berlin. Nu företräder partiet ett rent förnuftsmässigt begrundat samarbete med Sovjet — vilket för vida kretsar är mycket mera sympatiskt än P. P. R:s känslomässiga identifiering med generallinjen i rysk politik. P. P. S:s medlemsantal har under sista året sackat efter den raskt växande medlemssiffran hos P. P. R., men antalet verkliga anhängare är större och andelen av enbart konjunkturanhängare betydligt mindre. Inom P. P. S:s ledning har nya krafter dykt upp, dels därför att en rad bekanta gamla funktionärer mördats av den tyska ockupationsmakten, dels till följd av de nyas förtjänstfulla insatser i motståndsrörelsen under krigstiden. I förgrunden står nu den relativt unge statsministern Osobka-Morawski, som tillhör sin organisations vänstra, kommunistvänliga flygel. Mera inflytelserik i personalfrågor är den i samma grupp hemmahörande partiordföranden Szwalbe, vilken bekläder posten som president Bieruts ständige representant. Männen från den socialistiska arbetarrörelsens högra flygel, som den gamle fackföreningsledaren Zulawski, är praktiskt taget ur spel. Att medlemsskarorna ändå håller samman är huvudsakligast den energiske och taktiskt skicklige partisekreteraren Cyrankiewicz' förtjänst. Cyrankiewicz har i det nuvarande inrepolitiska polska läget blivit praktiskt utslagsgivande för varje parlamentarisk majoritetsbildning, och om denne patriotiske politiker hittills avstått från att utnyttja en sådan position i kritiska fall, så beror det förvisso endast på utrikespolitiska hänsyn. Förutom statsministern har socialisterna också bidragit med en rad fackministrar, av vilka dock ingen hittills förmått öva märkbart inflytande på den allmänna politiken. Partiet levererar också till regimen ett antal duktiga krafter för posterna i den inre förvaltningen och utlandsrepresentationen.

De båda andra i valkartellen medmarscherande regeringspartierna är ojämfrörligt mycket svagare vad det gäller anhängarskaror, men dock oundärliga för regimen på lång sikt. Det ena av dessa, *Folkpartiet* (S. L.) som det kallar sig, företräder uteslutande småbondeintressen. Alltsedan Mikolajczyks betydligt större bondeparti intagit en mer och mer oppositionell hållning, har det lilla Folkpartiet fått en dubbel uppgift: dels att förse regimens näringslivspolitik med

agrар-expertер och -funktionärer, dels att på landsbygden värva anhängare och röster åt regeringens valblock. Partiet har således ett oproportionerligt stort antal poster inom agrarkredit-förvaltningen och i de av denna avhängiga jordbrukskooperativen. Partiet har därigenom blivit ett slags jordbruksnäringens honoratiöres-parti inom den nuvarande regimen. Dess egentliga skara av bondeanhängare utgöres dels av vänsterradikala element och dels av opportunister som känner sig hänvisade till goda förbindelser med den nya staten. Av något annorlunda struktur är det *Demokratiska partiet* (S. D.), avsett att inordna de borgerliga elementen i den nya ordningen. S. D. har vunnit en inte så stor men mycket representativ anhängarskara i akademiska kretsar, dels rester av den gamla radikala intelligensen som inte ville gå över till socialismen, dels f. d. moderata element vilka av utrikespolitiska skäl anser det vara sin plikt att stödja den nya staten. Till förstnämnda typ hör den föga självständiga utrikesministern Rzymowski. Till den andra gruppen kan man räkna ett antal bekanta akademiska lärare, men också en representant för den gamla högaristokratin, som den nu omväxlande diplomatiskt och journalistiskt verksamme fursten Christoph Radziwill. Demokratiska Partiet har dock inte i någon högre grad lyckats fånga småborgardömet, dess stora massa står på oppositionens sida.

Det enda legala oppositionsparti som uppträdde i valstriden är Mikolajczyks *Polska Folkpartiet* (P. S. L.). Från början ett renodlat bondeparti har det nu också en anseelig skara anhängare ur småborgardömets alla grupper. Man kan t. o. m. säga att dessa på sista tiden har tilltagit, under det att man på rena landsbygden (åtminstone inom en del större distrikt) kunnat notera en viss tillbakagång för detta parti. Orsakerna därtill ligger inte så mycket i P. S. L:s programmatiska hållning, vilken är ytterst försiktig. Regeringspolitikens väsentliga programpunkter — vänskap med Sovjetunionen, industriens socialisering, jordfördelningen, planhushållning och även skattepolitiken — godtas av partiet. Men samtidigt önskar man ett bättre vårdande av förbindelserna västerut, inskränkning av polismakten och ett slutgiltigt säkrande av den privata företagarexistensen inom den gällande lagstiftningens ram. Partiet avböjde att gå med i vänsterpartiernas valkartell, mindre därför att man hade svårt att enas om en frivillig mandatuppdelning, men mera därför att de sakliga kraven förblev ouppfyllda. Klyftan mellan vänstern och Mikolajczyk har därigenom blivit så stor, att man kan ifrågasätta ett fortsättande av den formellt ännu bestående koalitionen dem emellan. Redan nu är bondeledarens inflytande i regeringen mycket ringa. Hans post som andre vice statsminister har endast formell betydelse, och det av honom förvaltade jordbruksministeriet blir i många agrarfrågor helt enkelt förbigånget. Två andra av partiets ministrar, ledaren av förvaltningsdepartementet, den gamle parlamentarikern Kiernik, och undervisningsministern Wycech — en med vänstern bättre samarbetande fackman — har hittills hävdats sitt personliga inflytande. Båda var också emot övergången till öppen opposition, vilken inte endast

bringar partianhängarna på landsbygden i motsatsställning till de lokala förvaltningsmyndigheterna, utan som i längden också kan äventyra hela P. S. L.-organisationens legalitet. En vänsterflygel av hitillsvarande Mikolajczyk-anhängare har t. o. m. gått så långt att de till valen gjorde sig självständiga och under namnet »*Ny Emancipation*» (Nowe Wyzwolenie) uppställde egna parlamentskandidater. I de f. d. preussiska provinserna går denna lilla grupp öppet tillsammans med regeringsblocket, i andra landsdelar försöker den uppträda självständigt och bildar därmed ett sjätte parti. Från vänsterhåll uppmuntras denna utbrytning och förespeglas rent av att få efterträda P. S. L. i regeringen — en sak för vilken de utbrutnas bärkraft knappast är tillräcklig.

Som ett sjunde och sista parti uppträdde i valrörelsen en utpräglat katolsk-klerikal grupp, vilken bär det historiska namnet *Arbetspartiet* (P. P.). Under detta namn blev — efter emigrationspolitikernas hemkomst från London — en större organisation legaliserad. Den stod de ledande kyrkliga kretsarna nära och leddes av f. medlemmen i Londonregeringen, Popiel. Detta äldre arbetsparti fick emellertid lika hastigt som Mikolajczyks bondeförbund en oppositionell karaktär. Därpå sprängdes partiet, den oppositionella flygeln uteslöts ur det provisoriska parlamentet, dess verksamhet ute i landet stötte på allt allvarligare administrativa hinder och Popiel själv suspenderade all vidare partiverksamhet. Den regeringsvänliga minoriteten övertog emellertid genast det gamla namnet, fortsatte arbetet och värvar nu de kristligt sinnades röster. Änskönt det inte var med i vänsterpartiernas valkartell, kommer det förmodligen att gå tillsammans med vänstern i det nya parlamentet.

Med undantag för Mikolajczyks P. S. L. måste således alla i valstriden uppträdande grupper räknas som direkta eller indirekta regerings-stöttor. Hela uppgörelsen rör sig alltså ytterst om huruvida oppositionsledaren, under de ogynnsamma betingelser som uppstått av att administrationen kontrolleras av vänstern, åtminstone ska kunna bevara sin nuvarande ställning. Avgörandet om formell fortsättning av koalition eller ren vänsterregering avgöres inte endast av valutgången, utan i ännu högre grad av det utrikespolitiska läget vid tiden för de slutgiltiga fredsunderhandlingarna för Mellaneuropa.

Warszawa i december.

I. B.

Finmark före, under Den bergensiske författaren Edvard Welle-Strand och **efter kriget.** ger Svensk Tidskrifts läsare följande skildring av den norska Finnmarkens ohyggliga öde under kriget:

Ingen norsk landsdel har lidit så meget under krigsen som Finmark, Norges nordligste fylke. Tyskerne laget en ørken av det.

Finmark er større end Danmark, men der bodde bare 60—70,000 mennesker der. Det var arktisk land. Den lange vinter og de hårde livskår skremte.

I sagatiden var Finmark samernes land. De norske konger tok finneskat deroppe. Det var den eneste befatning den norske stat hadde med Finmark. Men efterhvert blev der en spredt norsk bebyggelse

langs den lange Finmarkskysten. Der stod meget fisk i det store havet utfor Finmark og lidt efter hvert vokste der op små fiskevær på kysten.

Inde i de store Finmarksfjordene blev der også norsk bebyggelse. Jorden blev dyrket av energiske bureisningsmænd sørfra landet.

Kommunikasjonene mellem Finmark og det øvrige land var længe meget sparsomme. Først i slutten av forrige århundre fik Finmark hurtigruterne opover, og det bidrog uhyre meget til den store landsdels økonomiske og kulturelle fremvekst. Veiforbindelse med det øvrige land fik Finmark først året før krigen brøt ut. Da blev riksveien færdig. Den skjærer tvers gjennom Finmarks indland, og i tilknytning til den blev der bygget veier ned til fjordene.

Fisket var længe den viktigste næringsvei for Finmark. Det var ikke bare fiskerne i Finmark som deltog i fisket om våren og utover sommeren. Der kom fiskere fra hele Nord-Norge. Den såkaldte pomorhandel var længe av stor økonomisk betydning for Finmark. Pomorene kom til Finmark fra guvernementet Arkangelsk for å kjøpe fisk i en årstid, da denne ikke kunde hænges og tørkes på grund av flueplagen.

Russerne kjøpte den fisken som de norske fiskekjøpere vraket. Handelen med russerne artet sig længe som en slags byttehandel. Pomorene byttet til sig fisken mot mel, næver, tjære og gryn, varer som den nord-norske fiskerbefolkning hadde bruk for. Der kunde ligge optil hundre russefartøier i enkelte av finmarksværene om sommeren. Utpå høsten seilte de tilbake til Arkangelsk med lastede skuter for å komme tilbake næste vår.

Efterhvert gik byttehandelen over til kontanthandel, og den florerte helt til bolsjevikerne tok makten i Rusland. De la an på å skape en russisk fiskerflåte på Murmanskysten, så den kunde forsyne Nord-Rusland med fisk. Det betød økonomisk tilbakegang for Finmark, da pomorhandelen sluttet, men landsdelen hadde en dyktig forretnings stand som forsøkte å skape nye avsetningsmuligheter for fisken. Det lykkedes også.

Finmark fik også en ny næringsvei: grubedriften i Sørvaranger. De store anlæg deroppe har skaffet mange millioner kroner til Finmark gjennom årene. Grubedriften medførte, at befolkningen i Sørvaranger fik avsetning for sine jordbruksprodukter til grubeanlægget i Kirkenes. Der blev derfor et jordbrukssentrum i Sørvaranger. Det kom til å skape større interesse for jordbruket overalt i Finmark end det hadde været før.

Der blev kolonisasjon på flere steder. Staten ga fri jord og byggematerialer. Kolonisasjonen ga til å begynde med ikke så store resultater som staten hadde håpet på. Dette skyldtes i første rekke de dårlige kommunikasjoner i landsdelen, men det gik allikevel fremover med jordbruket. Tidligere hadde de invandrede finner fra Österbotten vist sig å være dyktige bureisningsmænd. De passet for klimaten deroppe og blev forholdsvis hurtig indforlivet i norsk kultur. Det skal sies til finnernes ære, at de har tat mange tung tak som bureisere i Finmark, grænselandet mot tre land.

Finmark er et tresprogs land. Der tales norsk, samisk og finsk deroppe. Samerne lever hovedsagelig som nomader på den store Finmarksvidda, et hårdt og slitsomt liv, men det er en hårdfør rase som passer for det arktiske landet. De er ikke altid blet vurdert efter fortjeneste av det norske elment. Rasehovmodet gjorde sig ofte ganske kraftig gjældende fra norsk side, og samerne blev i lange tider behandlet meget hårdt. Presterne forsøkte å tilintetgjøre deres gamle og særprægede religiøse kultus og forretningsstanden utnyttet dem økonomisk efter prinsipper som ikke hadde noget å bestille med anstændig forretningsmoral.

Men efterhvert lysnet det for samerne. De blev mere selvstendige og lot sig ikke længer by alt mulig av norske embedsmænd og forretningsmænd. Den større oplysning blandt dem førte til heldige resultater for rasen. Samerne kom med i det offentlige liv og blev selv forretningsmænd, lærere, prester og læger. Der var en sterkere opdrift blandt det lille nomadefolk end mange hadde trod.

Det norske sproget som før hadde stillet sig hindrende iveien for samerne i omgangen med nordmændne, blev det bindeled som kom til å knytte dem og nordmændene intimere sammen i handel og vandel og kulturelt. Det skedde riktignok på bekostning av tapet av deres eget sprog, men dette hadde ingen mulighet for å kunne utvikle sig til et kultursprog.

I de norske skolerne blir samerne og finnerne først undervist på sit eget sprog før de lærer det norske. Dette har i høi grad bidrat til å skape forståelse og tillit mellom de tre stammer. De senere år var også samerne begyndt å bli jordbrukere og fiskere. Boligforholdene blandt disse såkaldte fiskesamer var ikke slik som ønskelig kunde være. De fleste bodde i jordgammer. Men efterhvert begyndte de å følge efter nordmændene også i byggeveien. Der stod imidlertid meget tilbake å ønske på dette felt da krigen kom. Samerne har også gjort sin kulturelle indsats i Finmark. Deres dikter *Matti Aikio* har tilført den norske literatur værdifult stof gjennom sine Finmarksskildringer. Han så på samerne med rasens øine, og derfor var han istand til å skape en nyvurdering av denne hos nordmændene. Dens sterke og svake sider blev analysert krystalklart og sikkert. Hans betydeligste bok »Hebræerens søn» er et praktfuldt epos om samerne og finmarksvidda. Der er den store viddes dynamik i boken, en dynamik som bare en nomade kan opfatte den gjennom snestorm, isløsning og rengjætning. Aikios sterk indlevelse i det norske sprog slår en nærmest med forbauselse. Den samiske maler og tegner Savio, som døde meget ung, har også gjort en værdifuld indsats i sit folks kultur. Hans tegninger gir et sterkt uttrykk både for, hvilken betydelig kunstner han var, og med hvilken dyp kjærlighet han omfattet sit folk og Finmark.

Under evakueringen av Finmark, kom samerne til å bli hårdt rammet. Tyskerne skjøt ned meget av renen, så renbestanden i Finmark idag er sterkt decimert. Samerne som var på flukt til Sverige eller Finland med sine renhjorder blev forfulgt med fly av tyskerne. De var like meget et jaget vildt som renen. Men de vidste en motstands-

vilje som ikke var mindre end den som ga sig slike praktfulde utslag hos den norske befolkning i Finmark. For samerne er situasjonen like så vanskelig som for nordmændene i Finmark. Karasjok og Kautokeino hvor så mange samer holdt til er jevnet med jorden, de har mistet størstedelen av sine renhjorder, så de har fått føle herrefolkets beskyttende hånd meget hårdt. Men samerne har et slikt sterkt livsopkomme, så de ikke har ladt sig knekke. Også de er med i gjenreisningen av Finmark på sin stilfærdige slige måte.

Finnerne var ikke bare bureisere. De var også dyktige fiskere og ishavsfolk. Det var en mere hårdfør og pågående rase end samerne og derfor hadde de også nåt lenger end dem på de fleste områder.

Der har aldrig i den senere tid været nogen friksjon mellem de tre stammer i Finmark. Hver enkelt av dem fik i fuld frihet høve til å utvikle sine bedste egenskaper til gagn for den store landsdelen, hvor de hadde slått sig ned.

Det kan trykt sies at Finmark stod foran en rik utvikling, da krigens kom. Der var opdrift og tiltak blandt de tre stammer. De vilde sætte noget ind på å reise sin landsdel, så den ikke lenger blev liggende som et slags hinterland til det øvrige land. Statsmakterne gjorde også meget for å hjelpe på denne reisen ved bevilgninger til molo og havneanlæg, veier og dampskibsfart.

Men de lyse fremtidsperspektiver blev lagt i grus av tyskerne. De laget en ørken av Finmark før de trak sig ut av landsdelen. De var så grundige og systematiske i sin ødelæggelse, at de brændte alt som kunde brændes. Det var bare nogen få kirker og gravkapeller de lot stå tilbake i ruinhugene. Båter, kai, havneanlæg blev rasserte. Der blev praktisk talt ikke sten tilbake på sten i Finmark. De tre Finmarksbyerne Vadsø, Vardø og Hammerfest er idag bare ruinhauger. Kirkenes er også delvis lagt i ruiner, men her kom russerne så hurtig at tyskerne ikke fik ødelagt alt.

Buskapsen blev slått ihjel mens folket stod og så på. Hvad hjalp det vel at de gråt og jamret. Tyskerne stak dem ned med bajonetterne hvis de ikke kom hurtig nok vek. Hele befolkningen blev tvangsevakuert sørover. Færden foregik på små skøiter i storm og uvær. Folk var stuert slik sammen, at de i døgnvis måtte stå oppe i kulden og blæsten. Mange klarte ikke påkjendingen. De gamle og barna dukket under. En uhyggelig tragedie på veien mot landsdeler som enda ikke var blit herjet av tyskerne.

Enkelte klarte å redde sig undav tyskerne. De rømte tilfjelds og ble boende i fjeldhuler vinteren over. Hvad de måtte utstå av lidelser og savn i disse fjeldhulene, trodser enhver beskrivelse. De kunde ikke engang gjøre op ild av frykt for at tyskerne skulde få øie på dem. De levet som stenaldrens huleboere.

Hadde vinteren i Finmark i 1945 ikke været så usedvanlig mild, vilde alle ha froset ihjel.

Hvad levet de så av i fjeldhulene? Jo i de mørke nætter våget de sig ned til fjæren og plukket med sig fisk de hadde hængende på hjelene sine. Eller de fandt snegler eller kadavre av dyr som tyskerne hadde slått ihjel. Endel av folket på den store Sørøya blev

hentet av englænderne og ført over til Skotland, hvor de bodde i en stor leir til krigen var slut. De hadde det godt der. De øvrige evakuerte Finmarkinger kom til forskjellige kanter av landet. De fikk en god mottagelse, men de trivdes ikke i det nye og uvante. De bare gikk og længtet tilbake til Finmark. Deroppe hadde de slit hårdt, men de hadde tatt det harde landet med i sine hjerter. De syntes ikke at himlen var så blå og utsynet så vidt noen andre steder. Derfor gikk deres længsler tilbake til det karrige arktiske land, hvor de hadde hatt en lav og grå stue mellom stenknusene. Eller en jordgamme inde i en fjord med høie fjelde og en rød stormhimmel om høsten, midnattsol i de lange lyse sommernætter og forrykende snestorm om vinteren. Finmark var det vidunderligste land for dem. Hva brød de seg om de store susende skoger på østlandet, de brede bygder i Trøndelag, lierne og fossene på Vestlandet. Det var fremmed musikk for dem. Det var Finmarks melodi de hadde i hjertene sine! Og derfor gikk de hverdag og spurte: Får vi ikke snart reise tilbake til Finmark?

Men det var et langsiktig arbeid å få bygget opp Finmark, hvor alt var lagt i grus. Der trængtes byggematerialer til 12,000 leiligheter for 60,000 mennesker. For en befolkning på 70,000 mennesker står der nemlig bare tilbake hus for 10,000. Der trængtes også lys, klær, husgeråd og meget annet. Finmarkingerne var jo et folk på bar bakke. De måtte bygge alt opp på nytt.

Det vanskeligste problem var å få det som trængtes til gjenoppbygningen oppover. Kysten deroppe var blokkert av miner, så regelmessig dampskibstrafikk var utelukket. Først måtte minerne fjernes. Både minerne i sjøen og på land.

De siste fikk de norske militæravdelinger deroppe fjernet i løpet av 1945. Ti tusinder av miner som tyskerne hadde drysset overalt, hvor det hadde vært landverts kommunikasjoner. Det var et stort arbeid de norske soldateravdelinger fikk utført i Finmark, pionererne som atter gjorde det fremkommelig over land.

De hadde en hard vinter i Finmark. Hus fantes ikke, så de måtte ligge i telter og det var en sur fornøielse, når termometret viser 40 kuldegrader. De måtte også til å begynne kjempe mot fienden i det mineoversådde landet. Mange kom ikke tilbake. De falt i Finmark.

Finmark hadde en ganske stor nåleskog før krigen. Der vokste svære masttrær både i Alta og langs Kautokeinovasdraget, skog som ble vernet om fordi nåleskogen trenger så lang vekstid i arktisk land. Tyskerne hugget ned skogen til barakker, en rovugst uten sidestykke i vort lands historie.

Herrefolket gjorde Finmark til et skogfattig land. Der vil gå minst hundre år, kanskje enda lenger før Finmark får tilbake den skog tyskerne rasserte. Alle byggematerialer måtte derfor sendes sørfra til Finmark. Da dampskiber på grunn av minefaren ikke kunde brukes til trafikken, måtte bygningsmaterialerne sendes med skøiter fra Tromsø som længe var endepunktet for dampskibstrafikken på Finmark. Men skøiter var det ikke så mange av. Tyskerne hadde tatt de fleste av dem, og da de ble levert tilbake var de så stygt medfaret,

at de måte gjennomgå store reoperasjoner før de atter blev sjødyktige. Derfor tok det lang tid før bygningsmaterialer i tilstrekkelige mengder kunde komme opover til Finmark. Dette sinket gjenopbygningen så sterkt at det ifjor høst var på tale å reevakuere endel av befolkningen som var vendt tilbake. Dette blev det heldigvis ikke noget av. De hjemvendte klarte sig gjennom vinteren i barakker og jordgammer. De var hårdføre nok til det.

I år er gjenopbygningen fortsatt med fuld kraft, men mest provisorisk. Det skyldes, at de øieblikkelige opgaver har været så presserende i den herjede landsdelen, som befolkningen strømmet tilbake til. Det var umuligt å utforme alle prosjekter detaljert før det første spadestik blev gjort. Opgaverne måtte derfor løses efterhvert som de meldte sig. Landet var jo plyndret for materialtilganger, produksjonsmidlerne var svekket, så det var selve samfundslivet som måtte sættes igang. Et gigantisk arbeide. Meget har selvfølgelig klikket under gjenopbygningen. Det var jo et slikt uhyre stort felt den spændte over. Kritiken har mange ganger været hård, og den har særlig rettet sig mot dualismen i topledelsen i Oslo. Nå det er let å kritisere på avstand. Men også Finmarksbefolkningen har været utifreds med gjenopbygningen. Den har været overadministrert, sier finmarkingerne. Derfor er det blit for meget sommel. De fremholder også at det har været altfor liten plads for det private initiativ. Det er sikkert noget i dette. Finmarkingerne har jo været de nærmeste til å føle, hvor skoen har trykket under gjenopbygningen. Der er imidlertid blit gjenopbygget meget i Finmark denne sommer. Selvfølgelig kunde der ha været utrettet mere, hvis der hadde været mere dynamik i arbeidet.

Hvor mange år det enda vil ta før Finmark er helt gjenopbygget permanent er det vanskelig å si. De mest optimistiske holder på fem år. Vi får håpe at de får ret. Størstedelen av finmarksbefolkningen er nu vendt tilbake til Finmark. I hele sommer gik det en sterk strøm med finmarkinger hjem til Finmark. Femti pct av passagerbelægget på hurtigruterne var reservert for dem.

Finmarkingerne er vendt hjem med viljen på høispænd, når det gjælder gjenopbygningen av den rasserte landsdelen. Det er seige og hårdføre folk som er vandt til å ta tunge tak både på sjø og land, så de vil nok komme til å gjøre en stor indsats i den store landsdelens kommercielle utvikling i årene fremover.

Finmark er de store muligheters land på mange måter. For finmarkingerne selv er Finmark inkarnasjonen av arbeidslykken og arbeidsglæden. Det er premisser som tæller meget sterkt med i gjenreisningen.

Edvard Welle-Strand.

Sir Nevile Hendersons Englands ambassadör i Berlin 1937—1939 **Sir diplomatiska hågkomster.** Nevile Henderson redogjorde kort efter återkomsten till hemlandet för sin mission i en bok betitlad »*Failure of a Mission*» (svensk översättning »Före katastrofen», Stockholm 1943). Det är en bok av officiös natur, som supplerar, vad de officiella

dokumenten tidigare meddelat. Den har givetvis stort dokumentariskt värde och har av New York Times betecknats som ett av vår tids oundgängliga memoarverk. Henderson, vars hälsa under Berlin-tiden ej var den bästa — han betecknas av Birger Dahlerus i »Sista försöket» som en trött man, som såg betydligt äldre ut än sin ålder — avled 1942. Före sin död hann han emellertid fullborda ett nytt arbete, som sedermera utgivits av hans litteräre agent Raymond Savage under titeln »*Water under the Bridges*».¹ Det behandlar hela Hendersons 34-åriga karriär i den engelska diplomatiens tjänst. I ett brev till Savage 24 april 1942, då han redan av läkarna förklarats dödsdömd, skriver Henderson, att han hoppats kunna åstadkomma ett arbete av verkligt värde, då han under sin långa tjänstgöring haft förmånen att bli utnämnd till alla de mest betydande posterna vid de mest intressanta tidpunkter. Han hade tänkt skriva denna bok då kriget var över och han återfått sina dagböcker och papper, vilka han vid avresan från Berlin 1939 deponerade i Bern, men vetskapen om att han ej hade långt kvar att leva tvang honom att nedskryva sitt livs historia uteslutande ur minnet. Som en passande titel föreslog han Savage »*Episodes of a Diplomatic Career*». Savage har emellertid använt den titel Henderson ursprungligen tänkt sig, »*Water under the Bridges*».

Som den nu föreligger, framträder »*Water under the Bridges*» som skriven av en stor patriot, vars heder och ärliga vilja att efter måttet av sina krafter tjäna sitt land äro höjda över varje tvivel. Den ger många intressanta inblickar i det världspolitiska skeendet under de 3 senaste decennierna, vilket Henderson ofta hade tillfälle att iakttaga från händelsernas centrum. Henderson inträdde i Foreign Office på en tid, då detta och den yttre karriären ännu voro två skilda ting. På grund härav kom han hela sitt liv att tjänstgöra utom England; enda undantaget är 3 månaders tjänstgöring vid Foreign Office's kontrabandsavdelning under första världskriget. Numera äro Foreign Office och den yttre karriären sammanslagna, något som Henderson betecknar som en stor fördel.

Efter tjänstgöringar i S:t Petersburg, där Henderson 1905 vid 25 års ålder gjorde sitt inträde på den diplomatiska banan, i Tokyo, åter i S:t Petersburg, och i Serbien förflyttades han efter en kortvarig tjänstgöring i Foreign Office i London februari 1916 till Paris, där han som förste ambassadsekreterare och chef för kansliet fick sin första mera ansvarsfulla post. I Paris upplevde Henderson både största delen av första världskriget och fredskonferensen. Engelsk ambassadör var lord Bertie of Thame, av Henderson betraktad som en lojal vän till Frankrike och mycket respekterad där. »He was as pro-French as any Englishman could be.» Vid tiden för Hendersons ankomst pågick den stora tyska offensiven mot Verdun. Fransmännen klagade över otillräcklig engelsk hjälp — samma visa som skulle höras 1940. De förbisågo, att England måste improvisera en armé

¹ *Water under the Bridges. The Diplomatic Reminiscences of Sir Nevile Henderson, formerly British Ambassador in Berlin.* Hodder and Stoughton, London 1945.

utav nästan intet och gjorde allt det kunde. För sin del beklagar Henderson, att England övergivit taktiken att föra krig på kontinenten endast med en begränsad expeditionskår som på Marlborough's och Wellington's tid. Vapenstilleståndsdagen 11 november 1918 upplevde Henderson vid ett besök i England, men däremot var han åsyna vittne både till president Wilsons triumferande ankomst till Paris, där han hyllades som en Messias, och till fredstraktatens undertecknande i Versailles 28 juni 1919. Personligen fick Henderson intet starkare intryck av Wilson, som han träffade på en middag hos Berties efterträdare lord Derby. Han sade till sig själv, »That man is not and can never be a Messiah». Om Versaillesfreden skriver Henderson, att ingen fred inspirerats av högre ideal och principer, men fredsstiftarnas uppgift var övermänsklig. Han citerar H. A. L. Fisher's ord i »History of Europe», att »In the inflamed atmosphere of Paris the ideals appeasement fought an unequal battle with those of retribution». Fredens största fel var enligt Henderson, att den ej var försedd med en klausul om att den efter en viss tid skulle om så ansågs önskvärt revideras av signatärmakterna. Beslutet på Lausannekonferensen 1922—1923 att revidera Sèvresfreden av 1920 med Turkiet anser han föredömligt. Under hela fredskonferensen behöll Henderson sin post som chef för ambassadens kansli, kring vilket arbetet roterade. Med saknad måste han hösten 1920 lämna Paris för att resa till Konstantinopel, men han fick ingen anledning att beklaga detta Foreign Office's beslut, ty från 1922 kom Turkiet att stå i centrum för Europas intresse, och Henderson betraktar sina år i Konstantinopel som de fränsett Berlintiden mest intressanta och ansvarstygda under sin diplomatkarriär.

I Konstantinopel rådde vid Hendersons ankomst dit november 1920 ett komplicerat politiskt läge. Staden, som nominellt stod under sultanens suveränitet, var ockuperad av engelska, franska och italienska trupper. England, Frankrike och Italien styrde den genom sina överkommisrarier, som samarbetade med sultanens regering. Dennas auktoritet sträckte sig emellertid ej utanför ockupationszonen, medan i Mindre Asien Mustafa Kemal utkämpade sin frihetskamp mot de av England understödda grekerna. Då fredsförhandlingarna med Turkiet inleddes i Lausanne november 1922, blev Henderson tjänstgörande High Commissioner. De följande två åren, då han hade högsta ansvaret för Englands intressen i Turkiet, betraktar Henderson som de måhända intressantaste i sitt liv. Han ger en initierad skildring av det spända läget som uppstod, då på hösten 1922 Kemals segerdruckna trupper hotade den neutrala zonen i Konstantinopel och kriget hängde på ett hår. Den mest utsatta positionen var Chanak på Dardanellernas asiatiska sida. En natt trodde alla, att kriget faktiskt utbrutit, men det visade sig bero på missuppfattning av ett radiobudskap. Att en sammanstötning undgicks, anser Henderson bero, utom på att Kemal i realiteten bluffade, på general Haringtons återhållande inflytande. Henderson belyser även ingående den oenighet, som vid denna tid rådde mellan Englands och Frankrikes politik i Turkiet. Poincarés regering, som till varje pris ville

undgå ett krig mot Kemal, slöt bakom Englands rygg ett avtal med denne.

Under ett semesterbesök i England hösten 1924 fick Henderson order att med rang av ministre plénipotentiaire omedelbart bege sig till Kairo, där ett kritiskt läge uppstått som följd av mordet på generalen Sir Lee Stack, den egyptiska arméns överbefälhavare och generalguvernör över Sudan. Baldwins nytilträdde regering hade med anledning av mordet utfärdat ett skarpt ultimatum till Egyptens regering. Henderson skulle personligen framföra dess synpunkter till Englands High Commissioner i Kairo. Den från Palestinafälttåget 1917 bekante fältmarskalken lord Henry Allenby var vid Hendersons ankomst till Kairo december 1924 engelsk High Commissioner där. Han hade motsatt sig Hendersons utnämning och hotat med sin avgång. Henderson medger, att det var ett stort misstag att ge honom rangen av ministre plénipotentiaire, då härigenom egyptierna förleddes att tro, att de kunde spela ut honom mot Allenby. Han betraktar Allenby som en stor soldat och en stor statsman. Allenby hade ett bryskt sätt, men detta gav Henderson en god träning för hans senare sammanträffanden med Hitler. Genom förmedling av förre premiärministern Asquith, som vid denna tid anlände till Egypten, åstadkoms ett bättre förhållande mellan Allenby och Henderson. Hela sitt liv skulle emellertid Henderson beklaga, att han blivit den ofrivilliga anledningen till Allenbys avgång. Då läget i Egypten stabiliserats, utsågs hösten 1925 lord George Lloyd — död som kolonialminister i Churchills kabinett 1940 — till ny High Commissioner. Lord Lloyd motsatte sig alla eftergifter till egyptierna, något som Henderson betraktar som ett misstag. Henderson kritiserar även Englands sätt att behandla nationalistledaren Zaghlul pascha; istället för att göra honom till en martyr hade England trots alla svårigheter bort arbeta med och genom honom. På eget bevåg bevistade Henderson Zaghluls begravning 1927, vilken formade sig till en stor nationell demonstration.

Efter att våren 1928 på egen begäran ha förflyttats till Paris, där han halvtannat år tjänstgjorde som ambassadråd med ministers titel och bl. a. fått bevittna Kelloggspaktens undertecknande, utsågs Henderson i slutet av 1929 till minister i Belgrad. Han hade icke önskat denna utnämning men skulle i Jugoslavien få uppleva de 6 lyckligaste och politiskt bland de mest intressanta åren i sitt liv. Hendersons skildring av ministertiden i Belgrad är den kanske mest givande delen i »Water under the Bridges». Mellan honom och konung Alexander uppstod en varm ömsesidig vänskap. Henderson utövade stort inflytande på konungen, för vilken han hyste stor beundran. Han betraktar Alexander som den ende verkligt osjälviske jugoslaven, vars enda strävan var hela jugoslaviens framtida lycka och välgång. Då Henderson överlämnade sina kreditivbrev, yttrade konungen: »What I require is forty years of peace in which to build up a tradition of honest administration. That is the only true foundation for Yugoslav unity.» Henderson är övertygad om att tiden kommer att lösa Jugoslaviens enhetsproblem, på samma sätt som

England och Skottland smält samman, och att eventuellt även Bulgarien kommer att ansluta sig till en sydslavisk federation. Han är också övertygad om att konungen betraktade diktaturen endast som en övergångsform för att nå det slutliga målet. Alexanders mord 1934 var en olycka ej endast för Jugoslavien utan även för England. Hade han levat, skulle Jugoslavien ej ha tillåtit Italiens långfredagskupp mot Albanien 1939 och ej låtit Grekland ensamt kämpa mot Italien 1940. Den jugoslaviska armén skulle ej heller ha befunnit sig i ett desorganiserat tillstånd vid Tysklands anfall 1941. Hans efterträdare prinsregenten Paul besatt visserligen vissa statsmannagenskaper, men han saknade militära kvalifikationer och kunde därför ej förstå sit folks temperament. Detta orsakade både hans och Jugoslaviens kommande olyckor.

Under sin vistelse i Belgrad kom Henderson snart underfund med den nyckelposition Jugoslavien intog både på Balkan och i Central-europa. Men hans ansträngningar att förmå England att stödja Jugoslavien mötte inget gensvar i London. Konung Georg V var ej alls intresserad av konung Alexander, som han med orätt förknippade med det barbariska mordet på konung Alexander Obrenovitj och drottning Draga 1903. Foreign Office föredrog Bulgarien och uppmanade ideligen Henderson att söka förmå Jugoslavien, Englands allierade 1914—1918, att göra eftergifter i Macedonien till förmån för Englands forne fiende Bulgarien. Den allmänna opinionen i England och särskilt arbetarpartiet var ovänligt stämd mot Alexander, emedan han regerade som diktator. Slutligen försvårades Hendersons strävanden av att Frankrike i kraft av sin allians med Lilla Ententen motarbetade engelska försök att vinna insteg i Jugoslavien, som Frankrike betraktade som sin domän. Särskilt sökte det monopolisera leveranserna till det jugoslaviska flygvapnet. Allt som allt stred Henderson en ensam kamp under sina år i Belgrad.

De 14 dagar, som föregingo konung Alexanders mord i Marseille 9 oktober 1934, äro outplånligt inristade i Hendersons minne. Han uppsökte konungen i dennes sommarresidens vid Bled i de slovenska alperna närmast för att förmå honom att stoppa en plötslig anti-italiensk kampanj i den jugoslaviska pressen. Henderson hade just fått veta, att han designerats till ambassadörsposten i Lissabon, och då han uttryckte sin saknad över att nödgas lämna Jugoslavien, sade Alexander, att han vore välkommen att när som helst besöka honom som hans gäst, ord som djupt rörde Henderson. Följande morgon återvände båda till Belgrad, Alexander för att förbereda ett officiellt besök hos konung Boris av Bulgarien, Henderson för att mottaga en engelsk parlamentsdelegation. Efter återkomsten från Sofia sände Alexander efter Henderson och redogjorde för besöket, som utfallit tillfredsställande. Det var sista gången Henderson träffade konungen — följande morgon avreste denne till kusten i bil för att ombord på kryssaren Dubrovnik anträda sin ödesdigra resa till Frankrike. Underrättelsen om mordet nådde Henderson vid ett besök i Österrike. Han utverkade att den engelska delegationen vid begravningen blev så representativ som möjligt. Henderson kände, att han förlorat en

av sina få verkliga vänner. Om stämningen i Jugoslavien efter mordet skriver han, att om det varit möjligt att kasta skulden på något visst land, Jugoslavien skulle förklarat krig mot detta. På grund av det osäkra läget stannade Henderson ännu en tid i Belgrad. Våren 1935 erbjöds han ambassadörsposten i Buenos Aires i stället för Lissabon. Motvilligt lämnade han augusti 1935 Jugoslavien vid en tidpunkt, då på grund av Hitlers beslut 16 mars att proklamera Tysklands rustningsfrihet ett spänt läge uppstått i Europa. Hela sitt liv behöll Henderson en varm tillgivenhet för Jugoslaviens land och folk. Efter återkomsten från Berlin hösten 1939 erbjöd han sig ånyo övertaga ministerposten i Belgrad och han beklagade alltid, att Foreign Office avböjde detta hans förslag.

I Buenos Aires, som ur engelsk synpunkt huvudsakligen var en kommersiell post, stannade Henderson endast något över 1 år. Vid den panamerikanska konferensen 1936 träffade han dock president Roosevelt, som just omvalts första gången, och blev fascinerad av hans personlighet.

Januari 1937 mottog Henderson ett telegram från utrikesminister Eden med erbjudande att övertaga ambassadörsposten i Berlin efter Sir Eric Phipps, som i april skulle förflyttas till Paris. Hans första reaktion var känslan av sin egen ofullkomlighet inför vad som uppenbart var den svåraste och betydelsefullaste posten inom den engelska diplomatin, en post, som han aldrig drömt om att få övertaga. Att han likväl accepterade berodde främst på att han var anspråksfull nog att tro, att erbjudandet endast kunde betyda, att försynen utsett just honom att bidra till att förhindra ett nytt världskrig. I mitten av mars lämnade Henderson Buenos Aires och efter ett kort uppehåll i England anlände han den 30 april 1937 till Berlin.

Sina upplevelser i Berlin har Henderson ju redan skildrat i »Failure of a Mission», och i »Water under the Bridges» ger han därför endast en kort exposé på ett 10-tal sidor. Han valde titeln »Failure of a Mission», emedan han misslyckades med vad han betraktade som sin huvuduppgift: fredens bevarande. Vid sin ankomst till Berlin var Henderson övertygad om att Europa drev mot en katastrof. Nazismen kunde ej längre hejdas annat än genom våld; personligen anser Henderson, att det psykologiska ögonblicket att stoppa den hade varit mars 1935, då Hitler proklamerade Tysklands rustningsfrihet. I en månadstidskrift har »Failure of a Mission» betecknats som »Sir Nevile Henderson's apology». Häremot genmäler han, att om han hade att börja från början igen, skulle han fortfarande handla, som han gjorde under sina 2 år i Berlin. Henderson avvaktar lugnt historiens dom. Med tillfredsställelse noterar han ett uttalande av Förenta Staternas Berlinambassadör 1938 Hugh Wilson i »A diplomat between Wars», där denne på tal om svårigheten att beskriva ett händelseförlopp, i vilket vederbörande själv spelat en roll, framhåller, att »Sir Nevile Henderson has published a book, The Failure of a Mission, which is a model in this respect; it is one of the few patently honest reports».

Henderson anser, att Chamberlain's enda fel var, att han efter

Dagens frågor

Münchenavtalet gjorde sitt uttalande om »Peace in our time», men i övrigt anser han, att hans »appeasementpolitik» med tanke på Englands bristande försvarsberedskap var den enda möjliga. Det var bättre för England att gå till krig delvis rustat 1939 än nästan avrustat 1938. Även för Tjeckoslovakiens del anser han det bäst att kriget undgicks 1938, då tjeckerna, vilkas minoritetspolitik Henderson kritiserar, endast kunnat prestera ett kortvarigt motstånd och ej kunnat erhålla någon effektiv hjälp. Härvidlag har Henderson givetvis baserat sitt resonemang på de uppgifter, som stått honom till buds, då han skrev sin bok; de upplysningar, som framkommit under Nürnbergprocessen, enligt vilka Tysklands militära maktställning vid tiden för Münchenavtalet 1938 ingalunda var så stark, som hittills allmänt antagits, har han ju icke haft tillgång till.

I fråga om Tysklands framtid är Henderson en bestämd motståndare till alla planer på dess delning. Han vill dock ge både sudetyskarna och Österrike full självbestämmanderätt. Personligen är han övertygad om att det ej kommer att bli fred i Centraleuropa förrän alla tyskar förenats i ett solitt block. Då Tyskland är en nödvändig del av Europa, böra fredsstiftarna minnas det råd, hertigen av Wellington gav lord Castlereagh 1815: »Let us keep our great object, the genuine peace and tranquillity of the world, in our view, and shape our arrangements to provide for it.»

Birger Swedenborg.